

Міжнародна економіка

Юрій ПАСІЧНИК

**КОНЦЕПТ ПЕРСПЕКТИВ ЕКСПОРТУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТА ХАРЧОВОЇ
ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ**

Резюме

Проаналізовано сучасний світовий стан ринку експортної продовольчої продукції та виявлено відповідні тренди. Обґрунтовано, що пріоритетний напрям експортних поставок у розвинені країни світу – це продукти переробки сільськогосподарської сировини зі значною доданою вартістю. Встановлено дві протилежні тенденції: чисельність населення світу перманентно зростає, а ареал виробництва сільськогосподарської продукції й морські рибні запаси мають стійку тенденцію до зменшення, що зумовлює необхідність впровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур і збільшення експортних поставок. Доведено, що за певних умов Україна має позитивні шанси щодо зростання експортних продовольчих поставок, зокрема продуктів харчування глибокої технологічної переробки. Визначено, що для реалізації завдання щодо збільшення продовольчих експортних поставок потрібно розробити концепт перспектив цього експорту. З урахуванням потенційних сировинних сільськогосподарських ресурсів за умов впровадження інноваційних технологій виробництва продукції харчової промисловості сформовано базові положення, принципи й модель концепту перспектив експорту харчових продуктів нашої держави. Зазначено, що пропонувані концепт базується на потенційних агропромислових можливостях України та є реальним до впровадження.

© Юрій Пасічник, 2020.

Пасічник Юрій, професор, провідний науковий співробітник відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9742-1378>. y.v.pasich@gmail.com.

Ключові слова

Баланс зернових, експорт, індексація цін, концепт, тенденції.

Класифікація за JEL: F13, F14, F17.

Вступ

Забезпечення динамічного суспільного розвитку України необхідно здійснювати з використанням всіх потенційних можливостей. У цьому контексті агропромисловий комплекс має вигідні перспективи з огляду на сприятливу кон'юнктуру світових продовольчих ринків, родючі ґрунти, значні масиви сільськогосподарських угідь і наявні можливості глибокої технологічної переробки сільськогосподарської сировини. Проте донині ці можливості, зокрема експортні, з урахуванням пропозицій щодо готових харчових продуктів використовуються у значно менших потенційних обсягах. Саме тому пропонується концепт перспектив експорту сільськогосподарської та готової харчової продукції нашої держави, що буде сприяти збільшенню чисельності робочих місць, зростанню надходжень до бюджетів всіх рівнів та стабілізації складної соціально-економічної ситуації.

Постановка проблеми

Продукти харчування традиційно займають вагоме місце у функціонуванні держав, оскільки вони є основою життєдіяльності людини. Трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, щодо забезпечення продовольством населення Землі свідчать про перманентні зміни у структурі харчування населення, серед країн-лідерів – експортерів й імпортерів, але з урахуванням зростання чисельності населення світу та зменшення посівних площ актуалізується проблема продовольчого забезпечення, і в цьому контексті Україна має суттєві перспективи зростання експорту продовольства. Водночас структура вітчизняних експортних продовольчих поставок складається

переважно із сільськогосподарської сировини без суттєвого збільшення обсягів продукції її переробки, тому теоретичне обґрунтування вирішення цієї проблеми в сучасних реаліях набуває особливої актуальності й потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

З огляду на потенційні можливості зовнішньоторговельних відносин нашої держави зі світовим та європейським товариством щодо поставок продовольчої продукції цю проблематику відображено у таких працях вітчизняних вчених: О. Баженової [1], А. Касич [11], Н. Непрядкіної [15], Г. Артамонової [7], Є. Маркової і Т. Шестаковської [13], І. Грішної [3], Л. Наумової [5], О. Охріменко [17], М. Пугачова [21], Н. Бурлаки і О. Балтремус [8], Е. Пахучої, Ю. Філімонова, Л. Лещенко [18]. Оцінюючи названі та інші наукові праці з цієї проблематики, вкажемо, що перспективи експорту сільськогосподарської й харчової продукції України, зокрема в контексті наукового обґрунтування збільшення експортних поставок продуктів переробки з огляду на потенційні можливості висвітлено недостатньо, тому в пропонованій статті напрям дослідження сконцентровано саме на цьому аспекті.

Постановка завдання

Основною метою цієї статті є виявлення потенційних можливостей України щодо експорту продовольства, зокрема харчових продуктів глибокої технологічної переробки, та обґрунтування концепту його перспектив.

Виклад основного матеріалу

Сучасні світогосподарські процеси щодо продовольства підтверджують актуальність забезпечення продуктами харчування населення світу. Саме продовольча безпека в сучасних умовах стає пріоритетним державним завданням у більшості країн світу. Розглянемо цю ситуацію за такими аспектами:

1. *Зростання чисельності населення.* Згідно з даними групи бразильських науковців, які, використовуючи дані ООН, визначили, що чисельність населення збільшуватиметься відповідно до такого прогнозу (табл. 1).

Таблиця 1

Прогноз щодо зростання чисельності населення світу

Континенти	Населення (млн. осіб)				
	2015 р.	2020 р.	2030 р.	2040 р.	2050 р.
Африка	1194	1353	1704	2100	2358
Азія	4420	4623	4917	5154	5257
Європа	741	743	739	729	716
Південна Америка	632	664	718	757	780
Північна Америка	356	369	395	417	435
Весь світ	7383	7795	8551	9210	9772

Джерело: [4].

Беручи за основу ці дані, зробимо висновок, що через перманентність зростання населення на всіх континентах, за винятком Європи, відповідно збільшуватиметься потреба у продуктах харчування. Щодо Європи, то не слід відкидати можливість незначного зростання населення з огляду на належний рівень життя в окремих економічно розвинених країнах і відповідні міграційні процеси. Отже, маємо всі підстави стверджувати, що перманентна потреба у продуктах харчування збільшуватиметься та в цьому контексті Україна може одержати певні переваги.

2. *Голод.* Згідно з даними звіту ФАО за 2018 р., чисельність голодуючих поступово зростатиме. У світі голодують 820 млн. осіб, тобто приблизно це кожен дев'ятий [14]. Таку проблему неможливо вирішити водночас і на постійній основі, тому що її виникнення зумовлене впливом низки факторів, серед яких: природно-кліматичні, воєнні, катаклізми, екологічні, демографічні, ментальні й ін. Міжнародна спільнота намагається сприяти вирішенню найбільш актуальних проблем цього напрямку, але її нинішніх зусиль недостатньо.

3. *Зменшення ареалу продовольчих ресурсів.* У звіті ФАО за 2018 р. оприлюднено такі факти: «Близько 60% місцевих порід худоби перебувають під загрозою зникнення в 70 країнах, які мають інформацію про цю загрозу, щодо ж двох третин місцевих порід такої інформації просто немає. Незважаючи на це, достатні запаси генетичного матеріалу, що дають змогу відновити породу в разі її зникнення, є менш ніж для 1% всіх місцевих порід худоби (всього їх нараховується 7760). За оцінками, третина риби в океанах виловлюється, а частка світових запасів морської риби, що перебуває в межах біологічно стійких рівнів, порівняно з 1974 р. скоротилася з 90% до 66,9% у 2015 р. За період з 2000 р. по 2015 р. світ позбувся лісових площ розміром з Мадагаскар, хоча темпи збезлісення, схоже, сповільнюються. За період з

2000 р. по 2015 р. частка лісових площ у загальній площі суші в світі скоротилася з 31,1% до 30,7%. Втрата лісів може призвести до ряду негативних наслідків, включаючи втрату засобів до існування в сільських громадах, викиди вуглекислого газу в атмосферу, втрату біорізноманіття та деградацію земель» [14]. Оцінюючи відповідні негативні тенденції на основі поданих фактів, зауважимо, що відбувається формування негативного тренда щодо ареалу продовольства. Якщо ж до цього додати зростаючу урбанізацію, значні зміни клімату й екологічні проблеми, то у найближчі десятиліття виникне загроза нестачі продовольства для населення Землі. Сподівання на інтенсифікацію продовольства й зменшення відходів можуть не справдитись з огляду на форс-мажорні обставини й інші процеси, пов'язані з глобалізацією та воєнними конфліктами.

Отже, фіксуються дві протилежні тенденції: збільшення чисельності населення і зменшення факторів, які формують продовольчі ресурси світу.

Для виявлення критеріїв забезпечення продовольством у світовому масштабі проаналізуємо відповідні дані.

Таблиця 2

Загальні світові продовольчі ресурси

Світовий баланс	2017– 2018 рр.	2018– 2019 рр.	2019– 2020 рр. (прогноз)	%, 2019– 2020 рр. до 2018– 2019 рр.
	млн. т			
Виробництво	2 703,0	2 651,5	2 722,2	2,7
Торгівля	421,4	411,4	413,2	0,5
Споживання	2 657,3	2 681,5	2 722,4	1,5
У т. ч.: харчі	1 127,3	1 142,2	1 154,9	1,1
корм	949,5	954,5	971,5	1,8
інше споживання	580,4	584,8	595,9	1,9

Джерело: [2].

Згідно з цими даними, виробництво продовольства у світі має незначну тенденцію до збільшення, але необхідно враховувати зростання виробництва харчових продуктів із неорганічних речовин. Водночас можемо констатувати перманентне збільшення обсягів споживання, зокрема харчів. Наведемо дані щодо виробництва однієї з найбільш поширених культур – пшениці.

Таблиця 3

Світові продовольчі ресурси пшениці

Світовий баланс	2017– 2018 рр.	2018– 2019 рр.	2019– 2020 рр. (прогноз)	%, 2019– 2020 рр. до 2018– 2019 рр.
	млн. т			
Виробництво,	759,0	730,2	767,0	5,0
У т. ч.: торгівля	176,7	170,7	173,5	1,6
споживання	738,9	747,3	756,9	1,3
Із нього: харчі	508,9	514,2	519,4	1,0
корм	136,1	141,4	143,6	1,5
інше споживання	94,0	91,7	94,0	2,5

Джерело: [2].

З огляду на найбільш вживану в усьому світі сільськогосподарську культуру виробництво має тенденцію до зростання, причому безпосередньо використовується на кормові потреби близько 18% від виробництва, а на харчування – близько 70%. Аналізуючи ці дані, доходимо висновку, що країни світу для забезпечення продовольством населення активно ввозять певні продукти, в яких існує потреба, зокрема і для корму певних тварин. Зазначимо, що більшу частину продуктів ввозять розвинені країни, зважаючи на реальні фінансові можливості більшості населення. Однак такі продукти, як напої, користуються незначним попитом, оскільки вони є нескладними у виробництві та можуть виготовлятися з різних компонентів. Потрібно також врахувати те, що здійснюється масове виробництво напоїв із неорганічних речовин, що дає змогу диверсифікувати цю групу продуктів. Оскільки Україна традиційно входить до лідерів експортних поставок пшениці, наведемо дані щодо цієї групи країн.

Аналізуючи ці показники, можемо зробити висновок, що лише 9 країн світу і країни ЄС експортують пшеницю обсягом більше, ніж 1 млн. т, але оскільки вона слугує важливим універсальним харчовим та кормовим продуктом, інші країни, які мають потенційні умови для її вирощування, зокрема Франція, Італія й Іспанія, віддають перевагу переробці, оскільки це більш вигідно із національного фінансового погляду. Щодо США і Канади, то, маючи значні території та традиційні схеми вирощування цієї культури, вони займають власні експортні ніші, які формувались протягом останніх десятиліть. Враховуючи те, що між цими країнами налагодились традиційні багаторічні перманентні торговельні зв'язки щодо поставок продуктів харчування, виявимо тенденцію щодо імпорту продовольства у ціновому еквіваленті.

Таблиця 4

Топ-10 світових експортерів пшениці

Країни	2016–2017 рр. – 2018–2019 рр.	2019–2020 рр. (прогноз)	%, 2019–2020 рр. до 2016–2017 рр. – 2018–2019 рр.
млн. т			
Росія	34,5	35,0	0,5
США	26,6	27,0	0,4
Країни ЄС	23,7	23,5	-0,2
Канада	21,8	23,0	1,2
Україна	17,3	17,0	-0,3
Австралія	16,0	14,0	-2,0
Аргентина	13,1	13,6	0,5
Казахстан	8,0	8,0	0,0
Туреччина	4,8	4,0	-0,8
Мексика	1,0	1,3	0,3

Джерело: [2].

Таблиця 5

Світовий імпорт продовольчих ресурсів

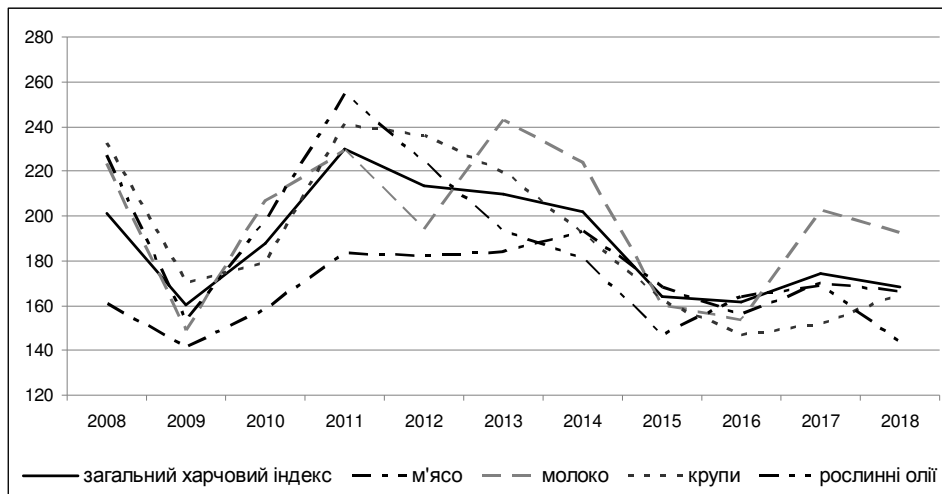
	Весь світ		У т. ч. розвинені країни	
	2018 р.	2019 р. (прогноз)	2018 р.	2019 р. (прогноз)
млрд. дол. США				
Загальний імпорт	1 510,1	1 472,4	896,7	877,6
У т. ч.: м'ясо	168,9	168,6	103,2	102,3
молоко	92,4	91,9	57,8	57,6
риба	156,8	156,5	108,4	107,3
крупя	268,5	268,2	126,7	129,8
овочі й фрукти	277,9	274,7	194,1	190,9
цукор	46,0	46,0	22,5	22,4
кава, чай, какао	111,2	100,7	80,9	73,3
напої	116,7	112,6	26,8	26,0
різні види олій	90,8	82,8	40,6	37,1
олійні культури	91,7	84,4	26,8	26,0
інші продукти	89,2	86,1	49,8	48,1

Джерело: [2].

Намагаючись забезпечити власне населення продуктами харчування, розвинені країни ввозять їх з інших країн, віддаючи перевагу продуктам у необробленому вигляді або продуктам нескладної технологічної обробки (крупя, кава, чай, олії). Крім цього, лише трохи більше, ніж 20% від загальносвітового обсягу імпорту, розвинені країни ввозять напоїв. Ці дані використаємо при формуванні концепту перспектив українського експорту сільськогосподарської й харчової продукції. Зважаючи на те, що для експортної активності країн суттєве значення мають ціни на конкретні види продукції, подамо динаміку цін за період 2008–2018 рр.

Рисунок 1

Індекси зміни цін на окремі продукти харчування

Джерело: побудовано автором за [2].

Зауважимо, що при визначенні індексів цін на продукти харчування фахівці ФАО врахували 73 котирування цін на відповідні продукти, зважені із середньою часткою експорту за 2002–2004 рр. Загальний харчовий індекс розраховано як середньозважений щодо таких основних продуктів, як молоко, м'ясо, крупи, рослинні олії та цукор. Індекс цін на м'ясо обраховано з урахуванням середніх цін на чотири види м'яса, зокрема продукти з птиці, три м'ясні продукти з великої рогатої худоби, три м'ясні вироби зі свині й один м'ясний продукт з овець, загалом враховано 27 розрахунків цін. При визначенні індексів цін на молочну продукцію враховувались ціни на масло і сири.

Індекс цін на крупи складено з допомогою індексу цін на пшеницю Міжнародної ради зернових культур (IGC) з урахуванням у середньому десятих різних цін на пшеницю, зокрема це: 1 експортна пропозиція кукурудзи та 16 пропозицій рису. Масиви даних щодо рису об'єднано у три групи, що складаються із сортів рису Індіка, Японіка та Ароматичні. Індекс цін на рослинні олії визначався на основі середнього значення десяти різних олій, зважених із середніми частками експорту кожної [2].

Отже, з врахуванням поданої методики розрахунку доходимо висновку про значне коливання цін протягом року і в межах кожної товарної групи. До того ж існують цінові варіації в окремих регіонах світу, що також оприлюднюють фахівці ФАО. Ці дані формують методичний базис щодо прийняття комерційних рішень щодо стратегії експорту кожного потенційного виробника та відповідно постачальника.

Простеживши світові тенденції щодо експорту продуктів продовольства, виявимо реальні й потенційні можливості України в цьому контексті. Для okreśлення перспектив експортних поставок продукції сільського господарства подамо його окремі характеристики за 2018 р. Згідно із даними Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр), наша країна має 60,3 млн. га земель, тобто 6% від усієї території Європи. Площа сільгоспугідь становить 42,7 млн. га (70% території України), а ріллі – 32,5 млн. га (78,4% від усіх сільськогосподарських угідь). Водночас у нашій державі чорноземи займають 17,4 млн. га, тобто 8% від усіх світових запасів [10]. Визначимо структуру експортних поставок України, зокрема продовольства.

Таблиця 6

Товарна структура експорту України

Назва товару	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього, млн. дол. США	62306	53902	38127	36362	43264	47335	50060
Продовольчі товари	17430	16669	14510	15281	17866	18710	22244
У т. ч.: живі тварини та продукти переробки	1083	1015	823	775	1108	1210	1277
продукція рослинного походження	8849	8736	7921	8094	9316	9986	12914
жири й олії	3997	3822	3300	3962	4605	4496	4732
готові харчові продукти	3501	3096	2466	2450	2837	3018	3221
% жирів, олій і готових харчових продуктів у продовольчих товарах	43,0	41,5	39,7	42,0	41,7	40,2	35,7

Дані наведено без урахування тимчасово окупованих територій та АР Крим.

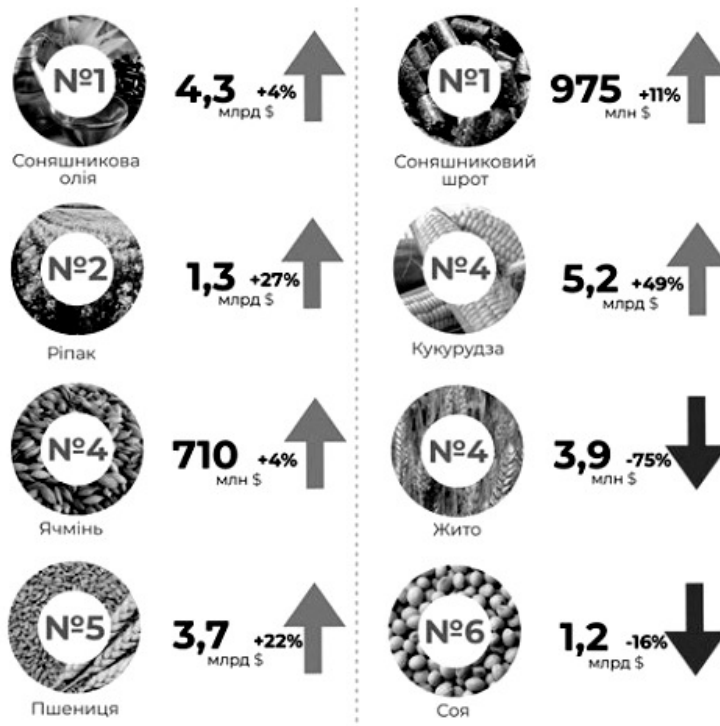
Джерело: побудовано автором за [24].

Оцінюючи ці дані, вкажемо, що сільськогосподарські культури, з яких виготовляються харчові продукти, зокрема соняшник, ріпак і кукурудза, є надзвичайно виснажливими для ґрунтів, тому інші країни не вважають їх пріоритетними для культивування, вважаючи за доцільне ввозити ці культури або продукти їх переробки, зокрема олії. При цьому наголосимо, що в розвинених країнах налагоджено відповідний контроль за сівозмінами та його дотримання – обов'язкова умова ведення господарства, за порушення якої передбачено жорсткі санкції. Виокремлюючи частку переробленої сільськогосподарської продукції, зазначимо, що вона має стійку тенденцію до зниження й у 2019 р. ця частка дорівнювала 35,7%.

З урахуванням реальних експортних можливостей за результатами 2018 р. Україна займає такі місця.

Рисунок 2

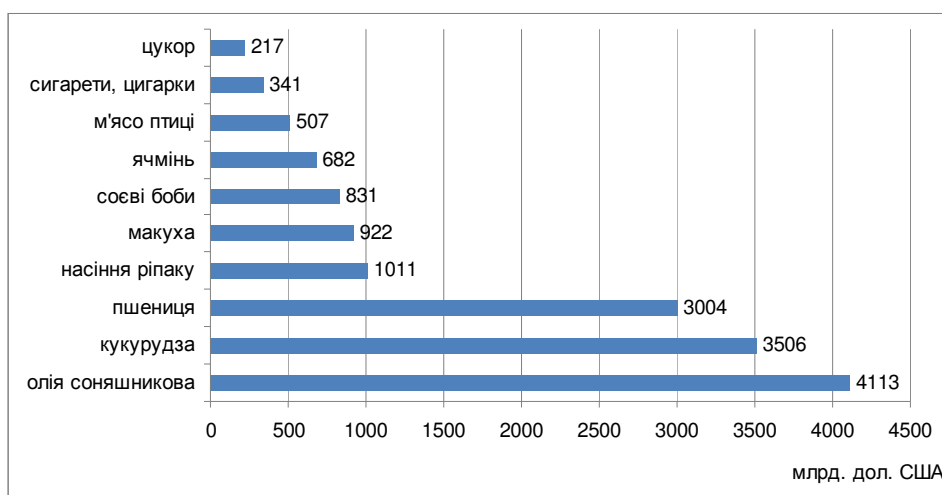
Місце України у світовому аграрному експорті

Джерело: [6].

Отже, згідно з цими даними наша держава займає доволі високі місця за окремими експортними поставками. Слід уточнити, що за першими позиціями, зокрема соняшникової олії, соняшникового шроту, ріпаку, кукурудзи, ячменю, спостерігається зростання експорту в 2018 р. порівняно з попереднім роком. Така тенденція є доволі позитивною щодо утримання ніші в експортних поставках та їх розширення, але необхідно активізувати здійснення розширеного пошуку щодо комплексних поставок продуктів глибокої технологічної переробки різних сільськогосподарських культур і відповідних порід худоби. Для визначення питомої ваги найбільш експортованих продуктів харчування наведемо відповідні дані.

Рисунок 3

Топ-10 продуктів продовольчого експорту в 2018 р., млрд. дол. США

Джерело: [24].

Аналізуючи ці дані, зауважимо, що місця з другого по восьме займають сільськогосподарські культури та продукти нескладної технологічної продукції з незначною доданою вартістю, а саме: олія соняшникова, макуха, м'ясо птиці. Визначимо, наскільки потенційно можливо збільшити переробку, зокрема зернових культур.

Таблиця 7

Динаміка балансу зернових культур за 2014–2015 рр. – 2018–2019 рр.

	2014– 2015 рр.	2015– 2016 рр.	2016– 2017 рр.	2017– 2018 рр.	2018– 2019 рр.
Площі збору, млн. га	14,63	14,64	14,34	14,56	14,78
Початкові запаса- си, млн. га	6 831	8 981	6 044	6 454	6 305
Виробництво	63 859	60 126	66 088	61 917	69 800
Імпорт	197	211	223	279	237
Експорт	35 179	39 924	45 212	40 956	47 472
Пропозиція	70 888	69 318	72 355	68 649	76 342

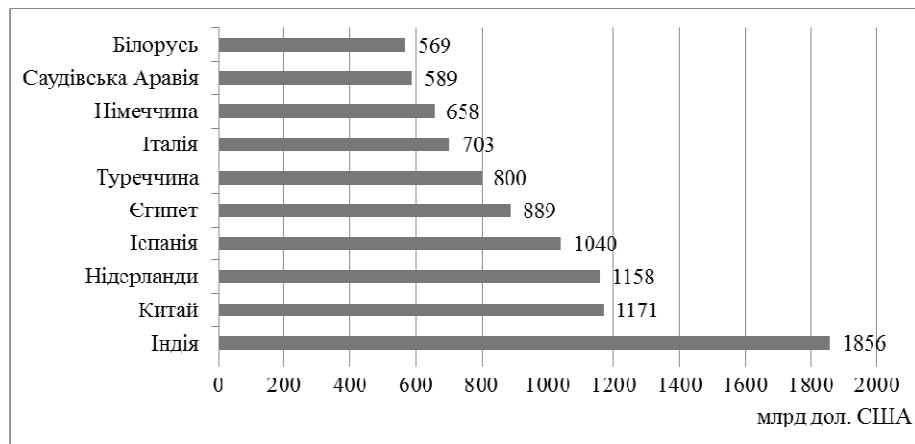
Джерело: [16].

Оцінюючи ці показники, вкажемо, що з 32,5 млн. га ріллі під зерновими у 2019 р. було зайнято 14,78 млн. га, або 45,4%. Загалом протягом 2014–2015 рр. – 2018–2019 рр. спостерігається хоч і нестійка, але позитивна тенденція до зростання виробництва зернових та у 2019 р. зібрано майже 70 млн. т. Водночас зіставляючи відповідні обсяги експортних поставок з обсягами виробництва, зазначимо, що простежується збільшення частки експорту – з 55% у 2014–2015 рр. до 68% у 2018–2019 рр., тобто зростання відбулося на 13%. Відповідно, збільшення експортної ніші щодо поставок зернових – це позитивне явище, але з національного фінансового погляду вирощування зернових, зокрема пшениці, із середнім прибутком 200 дол. США з 1 га (лише в успішних сільгоспвиробників у сприятливій щодо клімату й маркетингу роки він міг сягати 400 дол. США з 1 га) це не зовсім задовільний стан з огляду на те, що продукти переробки зернових дають більший прибуток. Отже, Україна нині є постачальником життєво важливих видів сільськогосподарської сировини і не пропонує продуктів глибокої технологічної переробки, хоча цілком очевидно, що перероблена сільськогосподарська продукція у три-п'ять разів дорожча. Крім цього, на споживчому ринку нашої держави наявні макаронні та кондитерські вироби з Італії, Польщі, Туреччини й інших країн, вироблені з вітчизняної сільськогосподарської сировини.

Для визначення основних країн, куди Україна експортує продукцію, наведемо відповідні дані.

Рисунок 4

Топ-10 країн продовольчого експорту в 2018 р., млрд. дол. США

Джерело: [25].

Згідно з цими даними, важливе місце в експортних продовольчих поставках займають країни азійського континенту, потім – країни ЄС, зокрема Нідерланди, Іспанія, Італія, Німеччина. Очевидно, що існують значні резерви збільшення поставок продовольства у традиційні та інші країни за рахунок більш глибокої технологічної переробки. Підсумовуючи результати дослідження, можемо констатувати, що Україна – це вагомий гравець на світовому експортному ринку продовольчих продуктів з огляду на перші місця за декількома позиціями. Для збільшення обсягів експортних поставок харчової продукції пропонується концепт перспектив експорту сільськогосподарської й харчової продукції нашої держави, який охоплює науково обґрунтовані положення, принципи і модель.

1. Положення

1. Використання експортних переваг України. З огляду на наявність у нашій державі більше, ніж 42 млн. га сільгоспугідь, зокрема чорноземів – 17,4 млн. га, а це становить 8% всіх світових запасів, відносно сприятливі кліматичні умови, що забезпечує вирощування зернових, овочів, фруктів, ягід та дикорослих корисних рослин, і вирощування свійських тварин формуються умови для значного зростання експортних поставок продовольства. Крім цих факторів, технологічний потенціал підприємств харчової промисловості сприяє виготовленню високотехнологічної продукції. Однак окремі проблеми, пов'язані з процесами продажу землі, забезпеченням фінансовими ресурса-

ми й ін., суттєво знижують цей потенціал, але при застосуванні професійного державного підходу вони можуть бути вирішені.

2. Закріплення на традиційних ринках та активізація пошуку нових ринків збуту. Через те, що існують вагомні проблеми з російським ринком збуту цієї продукції, потрібно активізувати напрями пошуку в інших регіонах і у тих країнах, в яких виявляється попит на відповідні продукти харчування. Оскільки це завдання державного значення, у його вирішенні мають брати активну участь співробітники посольств та консульств України за кордоном, фахівці відповідних міністерств і відомств. Необхідно продовжити роботу з укладання міждержавних угод з акцентом на сприянні просуванню вітчизняних товарів на ринки визначених країн. Вагому роль також мають відігравати асоціації виробників та комерційні установи цього профілю.

3. Збільшення державного фінансування на підтримку агропромислового комплексу. Протягом останніх років така підтримка становила: у 2017 р. – 5,3 млрд. грн., у 2018 р. – 4,2 млрд. грн., у 2019 р. – 3,1 млрд. грн., у 2020 р. (проект) – 4,3 млрд. грн. [9; 22; 23], що надзвичайно мало. Зауважимо, що у 2018 р. було використано державної підтримки, у тому числі і з фондів ЄС (млрд. євро): Франція – 7,4, Німеччина – 5,0, Іспанія – 4,9, Великобританія – 3,6, Польща – 3,1, Румунія – 1,9, Чехія – 0,9, Болгарія – 0,8 [19]. Отже, цю державну підтримку українських сільськогосподарських харчових товаровиробників потрібно значно збільшити. Також необхідно надавати суттєву державну підтримку відповідним науково-дослідним закладам, підприємствам, які виробляють технологічне обладнання, та підприємствам, що виготовляють конкурентоспроможну експортну продукцію.

II. Принципи

1. Наукове обґрунтування розвитку галузей агропромислового комплексу. Такий традиційний принцип щодо формування нових якостей системи доцільно застосувати до нинішнього стану цих галузей. Окремі розрізнені концепції й програми щодо розвитку деяких сегментів агропромислового комплексу вирішують лише певні суто локальні завдання з розвитку, що обмежується теоретико-методологічним обґрунтуванням, і до того ж інколи мають декларативний характер. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1017-р «Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки» від 27 грудня 2017 р. [20] передбачено лише перелік заходів державних структур, причетних до організації експортних поставок продукції, без визначення напрямів пошуку потенційних партнерів, відповідальності посадових осіб, фінансового, організаційного, юридичного та іншого забезпечення. Саме тому потрібно розробити доктрину розвитку агропромислового комплексу з відповідними стратегіями, програмами, планами розвитку відповідних галузей із конкретними термінами, відповідальністю виконавців і видами забезпечення. Щодо цієї доктрини, то однією з її складових має бути пропонуваній концепт перспектив експорту сільськогосподарської та харчової продукції України.

2. Формування емерджентного ефекту. Експортні поставки – це специфічна «верхівка айсберга», вони завершують цикл (щодо зернових культур): підготовка до посіву → посівна кампанія → вирощування → збір → зберігання → поставка на експорт або переробку → виготовлення готової харчової продукції → визначення сегмента поставок → організація поставок. Нинішня неузгодженість дій між аграріями, переробниками, експортерами і логістичними організаціями не сприяє ефективній організації експортних поставок з урахуванням харчових продуктів глибокої технологічної переробки. Саме тому цей процес необхідно належним чином організувати із залученням до нього всіх учасників процесу, включаючи фахівців державних структур, аналітичні агенції, професійні асоціації й наукові установи.

3. Залучення до спільних дій щодо організації сільськогосподарського виробництва та виготовлення готової харчової продукції органів місцевого самоврядування. Нині у нашій державі реалізується комплексна адміністративно-територіальна реформа, зокрема з формуванням об'єднаних територіальних громад, впроваджується децентралізація і розширюються повноваження органів місцевого самоврядування, тому узгодження використання земель сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення стає додатковим резервом щодо виготовлення готової харчової продукції.

III. Модель

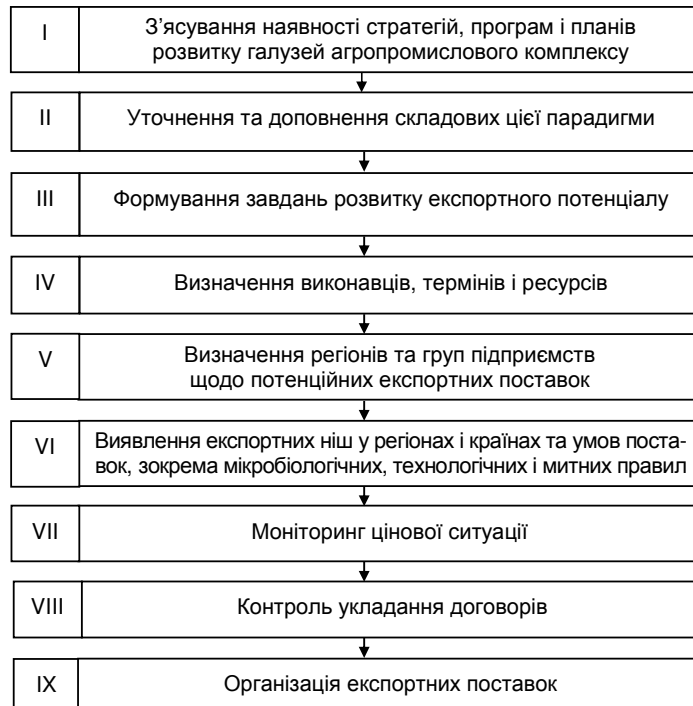
Вона акцентується на теоретичному обґрунтуванні виготовлення готової харчової продукції відповідної якості для експортних поставок.

Ця модель є теоретичним базисом організації експортних поставок, зокрема глибокої технологічної переробки. Згідно з цією моделлю, формується конкретний механізм, який передбачає організацію посівів відповідних сільськогосподарських культур, вирощування тварин і використання певних ресурсів, зокрема фінансових, враховує участь органів місцевого самоврядування та сприяє зацікавленості й узгодженості дій між усіма учасниками процесу, результатом якого можуть бути поставки високотехнологічної харчової продукції.

Висновки

Розглянувши світові тенденції щодо ринку експортних харчових продуктів, зокрема і глибокої технологічної переробки, та проаналізувавши потенційні можливості вітчизняного агропромислового комплексу в контексті формування концепту перспектив експорту сільськогосподарської й харчової продукції України, ми можемо зробити такі висновки:

Рисунок 5

Модель формування експортних поставок

Джерело: побудовано автором.

1. Виявлено перманентну позитивну загальносвітову динаміку щодо збільшення експортних продовольчих поставок, що зумовлено, з одного боку, зростанням чисельності населення, а з іншого – зменшенням ареалів вирощування сільськогосподарських культур і відповідно рибних морських запасів. У цьому контексті наша держава, володіючи значними запасами чорноземів та технологічними потужностями щодо переробки продукції сільськогосподарства за певних узгоджених дій державних органів влади, органів місцевого самоврядування і підприємців, може стати потужним гравцем на міжнародному експортному ринку продуктів харчування.

2. Визначено, що Україна займає перші місця з експортування олії соняшникової, соняшникового шроту, ріпаку, кукурудзи, ячменю та жита, але очевидно, що вирощування соняшнику й кукурудзи протягом декількох років поспіль на одних і тих же сільськогосподарських угіддях негативно впливає

на якість ґрунтів, тому потрібно дотримуватись сівозмін, що практикується в розвинених країнах. Саме тому необхідно запровадити державний контроль за сівозмінами з огляду на те, що статтею 13 Конституції України передбачено: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу», а статтею 14 уточнено: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [12].

3. При оцінюванні світових трендів цінової пропозиції на окремі сільськогосподарські культури і харчові продукти, зокрема м'ясо, крупи та рослинні олії, встановлено, що вони нестабільні й значною мірою залежать від багатьох факторів, у тому числі і форс-мажорних, тому при прогнозуванні обсягів експортних поставок у конкретні країни регіонів світу слід здійснювати перманентний моніторинг цінових пропозицій та розробляти превентивні заходи.

4. Доведено, що в Україні площі під посіви зернових культур займають від 14,63 млн. га у 2014 р. до 14,78 млн. га у 2018 р. з 32,5 млн. га ріплі, або орієнтовно 45,4%, що є надзвичайно вагомим показником, і експортування цих культур, зокрема пшениці та кукурудзи, державі не вигідне з фінансового погляду, оскільки продукти їх переробки можна експортувати у декілька разів дорожче. Цілком очевидно, що значно знизити експорт цих культур недоцільно, щоб не втратити традиційні ринки збуту, але в міру знаходження покупців готових продуктів можливо зменшувати обсяги поставок таких культур. Водночас потрібно дотримуватись загальнонаціонального балансу продовольства і не допускати імпорт тих харчових продуктів, які можна виготовляти в Україні.

5. Акцентовано на необхідності збільшення державної фінансової підтримки структур агропромислового комплексу, оскільки обсяги цього фінансування є значно меншими, ніж у країнах ЄС, що також стає стримуючим фактором експортних поставок.

6. Констатовано, що для поліпшення ситуації в агропромисловому комплексі, зокрема щодо експортних поставок продуктів харчування, доцільно суттєво змінити та доповнити парадигму його розвитку, в тому числі щодо експортних поставок. Саме тому пропонується концепт перспектив експорту сільськогосподарської й харчової продукції нашої держави, який становить складову частину цієї парадигми, сприятиме поліпшенню ситуації з експортними поставками продуктів харчування.

Список використаної літератури

1. Bazhenova O., Bochi A., Povoroznyk V. The impact of the EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area on the Ukrainian industrial sector / Democracy House. 2019. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15250.pdf>.
2. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. FAO. 2019. May. URL: <http://www.fao.org/3/ca4526en/ca4526en.pdf>.
3. Gryshova I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1, № 2. С. 25–35.
4. Nanomaterials Applications For Environmental Matrices. Water, Soil and Air / Ed. by Ronaldo Ferreira do Nascimento, Odar Pastor Ferreira, Amairi Jardim de Paula, Vicente de Oliveira Sousa Neto. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=k4udDwAAQBAJ&pg=PA9&lpg=PA9&dq=Earth%27s+population+2015+7383,+2030+8551&source=bl&ots=mFS4BPu4ad&sig=ACfU3U3bfjATVL0ZVtwHFS9FfeFHK8Hs9A>.
5. Naumova L. M., Naumov O. B., Lebedeva V. V. Concept of the development of agrarian and industrial production on the basis of cross-sector integration. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2016. № 1 (67). С. 38–42. (Серія «Економіка та менеджмент»).
6. Ukrarion Agribusiness Club: Trade Map. 2020. 25 лютого. URL: <http://ucab.ua/en>.
7. Артамонова Г. Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики. *Журнал європейської економіки*. 2019. Т. 18, № 3. С. 283–294.
8. Бурлака Н. І., Балтремус О. М. Стан та перспективи розвитку агропромислового комплексу України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки та практики*. 2016. № 6. С. 31–38.
9. Державна підтримка аграріїв у 2020 році: стала відома пріоритетна галузь / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2822559-derzavna-pidtrimka-agrariiv-u-2020-roci-stalo-vidoma-prioritetna-galuz.html>.
10. Держгеокадастр. Статистика. URL: <https://land.gov.ua/info/statystyka/> (дата звернення: 17.01.2020).
11. Касич А. О., Цокало О. А. Стан та перспективи торговельних відносин України з країнами Європейського Союзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 13, ч. 3. С. 23–28.
12. Конституція України: документ від 01.01.2020 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Маркова Є., Шестаковська Т. Особливості розвитку аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 16, № 4. С. 414–425.

14. Мониторинг достижения показателей ЦУР, связанных с продовольствием и сельским хозяйством: доклад о достиж. показателей, которые курирует ФАО. URL: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/SDG-progress-report/2019-final/sdg-progress-report-print-RU.pdf>.
15. Непрядкіна Н. В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 7. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_11.
16. Отечественное зерно – тренд на зарубежье / Ambar Export. URL: <https://ambarexport.ua/ru/blog/export-grain-from-ukraine>.
17. Охріменко О. О., Макаренко А. О. Интегрований розвиток експортного потенціалу АПК України в контексті трансформації зовнішньоекономічних зв'язків. *Ефективна економіка*. 2018. № 4.
18. Пахуча Е., Філімонов Ю., Лещенко Л. Структурні зміни зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією. *Ефективна економіка*. 2019. № 3.
19. Підтримка фермерів у країнах ЄС / Європ. інформ.-дослід. центр. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/subsydiy_fermeram.pdf (дата звернення: 30.12.2019).
20. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>.
21. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12–18.
22. Стан фінансування АПК у 2017 році / Інформ.-аналіт. портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-apk-u-2017-roci>.
23. Стан фінансування програм підтримки АПК у 2019 році / Інформ.-аналіт. портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka/stan-finansuvannya-program-pidtrimki-apk-u-2019-roci>.
24. Товарна структура зовнішньої торгівлі / Держ. служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tszt/tszt_u/tszt1219_u.htm.
25. Топ-10 ринків збуту української продукції, 2018 рік, млн. дол. США / Укр. клуб аграр. бізнесу України. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.